

Oponentský posudek disertační práce

Vypracoval: PhDr. Lukáš Pecha. Ph.D.

Centrum blízkovýchodních studií

Katedra antropologie, Filosofická fakulta Západočeské university v Plzni

Kateřina Šašková, *Asyrské náboženství s přihlédnutím k paralelám a odlišnostem ve Starém zákoně*. Disertační práce, Katedra religionistiky, Evangelická teologická fakulta University Karlovy v Praze. Vedoucí práce: prof. ThDr. Milan Balabán. Praha 2007.

Jako cíl své disertační práce si autorka vytkla zkoumání asyrského náboženství, především funkce a postavení hlavního asyrského boha Aššura. Usiluje o rekonstrukci náboženských představ i kultovního života starých Asyřanů; vedle toho se zabývá rovněž srovnáním asyrského náboženství s náboženstvím starověkého Izraele, které je reflektováno texty Starého zákona. Při své práci se omezuje na novoasyrské období (1. tis. př. n. l.), které je ve srovnání s dřívějšími fázemi asyrských dějin (středoasyrské a staroasyrské období) dokumentováno podstatně vyšším počtem pramenů. Vychází především z asyrských textů, které se přímo nebo nepřímo vztahují k problematice náboženství a k činnosti asyrských chrámů a kněžstva, jako jsou rituální texty, mytologické a epické skladby, ale také královské nápisy, dopisy či administrativní dokumenty. Většina těchto pramenů byla publikována v ediční řadě *State Archives of Assyria*, vydávané v Helsinkách. Důležitým pramenem jsou bezesporu rovněž osobní jména starých Asyřanů, která zpravidla obsahují theoforní element (viz K. Radner, *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, Helsinki 1998nsl.). Vedle písemných pramenů jsou využívány taktéž prameny ikonografické. Při srovnávání s náboženstvím starověkého Izraele vychází autorka především z textů Starého zákona.

První kapitola disertační práce je věnována nejvyššímu asyrskému bohu Aššurovi. Autorka si všímá jeho hlavních funkcí a atributů a zkoumá rovněž postavení tohoto božstva v rámci novoasyrského pantheonu. Zabývá se mj. problematikou původu nejvyššího asyrského božstva, který dosud zůstává předmětem sporů mezi badateli. Jednotlivé výklady se shodují v tom, že Aššur byl původním asyrským božstvem, na rozdíl od většiny ostatních božstev uctívaných v Asýrii, jež byla převzata z Babylónie, případně z jiných oblastí Předního východu (str. 11–14). Poněkud stručně působí pasáž, která je věnována rozboru asyrských osobních jmen, v nichž se Aššur velmi často zjevuje jako theoforní element (str. 15–17). Osobní jména bezesporu představují mimořádně bohatý zdroj informací o tom, jakým způsobem Asyřané vnímali postavení a funkce svého nejvyššího boha a vedle toho nám umožňují učinit si představu o tom, jaký byl jejich osobní vztah k tomuto božstvu (to ostatně podotýká i samotná autorka na str. 15). Bylo by proto vhodnější rozpracovat tuto pasáž více do hloubky (poněkud nelogicky se autorka věnuje problematice osobních jmen v podkapitole „Modlitba“ na str. 130–133, neboť podle jejího názoru lze osobní jména považovat za „nejkratší formu modlitby“; v této pasáži vychází autorka takřka výhradně z prací Albertzových).

Přínosná je pasáž, která je věnována rozboru vztahů mezi Aššurem a některými významnými božstvy asyrského pantheonu – Enlilem, Ninlil, Ištar, Šamašem, Mardukem a Ninurtou (str. 18–40). Všechna uvedená božstva pocházela z Babylónie, což s sebou – zejména v případě babylónského nejvyššího boha Marduka – přinášelo zajímavé politické konotace v souvislosti se soupeřením Asýrie a Babylónie v průběhu 1. tis. př. n. l. (srov. např. text o soudu nad Mardukem, str. 186–189).

V rámci zkoumání postavení boha Aššura se autorka zabývá atraktivní hypotézou, podle níž asyrské náboženství 1. tis. př. n. l. pozvolna směřovalo k monotheismu, což bezesporu nabízí lákavé paralely k vývoji izraelského náboženství. Této otázce je věnována podkapitola 1.7., nazvaná „Asyrský monoteismus?“ (str. 41–48). Na tomto problému je velmi dobře vidět, jak je jeho zkoumání v mnoha případech silně determinováno subjektivními názory badatele a jeho ideologickým zázemím (krásně to dokumentuje citát z knihy A. T. Olmsteda, který autorka uvádí na str. 41: „V nejlepších dnech Asýrie se uctívání Aššura přiblížilo k monotheismu... Tyto latentní tendence k monotheismu byly zaplaveny přílivem náboženských zvyklostí z jihu. Větší škoda byla, že babylónský polytheismus převážil a zabránil obdobnému vývoji, k němuž docházelo v malých státech Palestiny“). V této podkapitole se autorka kriticky vyrovnává s hypotézami známého finského badatele Simo Parpoly, jež se točí kolem interpretace vyobrazení posvátného stromu. Tyto domněnky přenáší S. Parpola originálním způsobem také do své interpretace administrativní struktury asyrského státu (blíže viz S. Parpola, „The Assyrian Cabinet“, in: M. Dietrich – O. Loretz (eds.), *Vom Alten Orient zum Alten Testament. Festschrift für Wolfram Freiherrn von Soden zum 85. Geburtstag am 19. Juni 1993* [Alter Orient und Altes Testament 240], Neukirchen-Vluyn 1995, str. 379–401). Je však třeba zdůraznit, že Parpolovy spekulace nemají prázdnou oporu v asyrských pramenech a je nutno je tedy považovat spíše za samoúčelné intelektuální cvičení, jehož verifikace je nemožná. Autorka se k Parpolovým domněnkám právem staví skepticky a poukazuje na jejich neověřitelnost (str. 42–48 a dále v závěru na str. 224–225).

Přes nesporný fakt, že Aššur zastával v asyrském pantheonu dominantní postavení, nic nenasvědčuje tomu, že bychom mohli hovořit o skutečném asyrském monotheismu, jak podotýká i autorka předkládané disertační práce. Tyto otázky však dosud zůstávají předmětem sporů mezi badateli, jejichž výsledkem bude bezesporu ještě celá řada zajímavých a přínosných prací...

Druhá kapitola je věnována asyrským chrámům (str. 49–92). Nejpodrobněji je přirozeně zkoumán Aššurův chrám v Aššuru, který byl ústředním bodem asyrského náboženského života. Autorka vychází především z písemných pramenů (zejm. královských nápisů, které zaznamenávají stavební činnost v tomto chrámu) a rekonstruuje vzhled této svatyně. Podobně jako u jiných chrámů byly součástí chrámového komplexu nejen vlastní kultovní budovy, ale i stavby, které plnily hospodářské funkce.

Pozornost je věnována rovněž chrámovému personálu, který zahrnoval nejen osoby zapojené bezprostředně do kultovních činností, nýbrž také pracovníky, jejichž úkolem bylo dbát na technické zabezpečení chrámů. Autorka v této souvislosti poukazuje na skutečnost, která velmi ztěžuje zkoumání asyrského náboženského života (do značné míry to však platí také pro Babylónii) – podstatně lepší informace máme totiž o činnosti osob, vykonávajících v chrámech administrativní a hospodářské funkce než o vlastním kultovním personálu. Vysoké postavení v rámci chrámového personálu zaujímal hodnostář označovaný jako *šangû* (SANGA), který je dobře doložen také v pramenech z Babylónie (jeho postavení zkoumá autorka na str. 73–79). Kromě toho se však v textech objevuje celá řada dalších pracovníků, jejichž funkce jsou pro nás však často jen velmi málo známé. Jednalo se nejen o kultovní pracovníky (str. 79–87), ale také o hospodářský a administrativní personál (str. 87–92). V této souvislosti bych přivítal, kdyby autorka věnovala zvláštní podkapitolu problematice vztahu asyrského vladaře k chrámům, které byly státní mocí bohatě podporovány, např. tím, že panovníci často darovali chrámům rozsáhlé pozemky, oddíly pracovníků, nebo zajišťovali pravidelný přísun obětí (informace o této problematice jsou obsaženy např. v některých královských dekretech, publikovaných ve 12. svazku řady *State Archives of Assyria*; viz L. Kataja – R. M. Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period* [SAA 12], Helsinki 1995). Rovněž by bylo vhodné věnovat větší pozornost struktuře majetku asyrských

chrámů, metodám obhospodařování chrámového majetku a celkově hospodářské činnosti asyrských chrámů.

Třetí kapitola se zabývá kultovní činností, a to jak v oficiální rovině (kultovní činnost chrámů, náboženské funkce panovníka), tak i v rovině soukromé („osobní zbožnost“), která – podobně jako u náboženských systémů v jiných dobách a v jiných částech světa – často vykazuje podstatné odlišnosti oproti oficiálnímu kultu. Autorka správně připomíná, že na asyrské náboženství nelze pohlížet jako na ucelený a kompaktní systém, neboť musíme předpokládat, že v náboženských představách existovaly značné rozdíly nejen mezi jednotlivými společenskými vrstvami, ale vedle toho lze počítat rovněž s regionálními specifiky, která se týkala představ o jednotlivých božstvech i způsobů jejich uctívání. Nelze zapomenout ani na to, že asyrské náboženství bylo živým organismem, který se vyvíjel v daných historických, kulturních a politických poměrech a v neustálé interakci s náboženskými systémy v jiných regionech Předního východu.

V této kapitole rozlišuje autorka mezi „oficiální“ a „lidovou“ zbožností. „Oficiální“ zbožnost je pro nás uchopitelná podstatně lépe, neboť při její rekonstrukci se můžeme opřít o bohaté písemné a ikonografické prameny, které pocházejí z okruhu asyrských panovníků, kněžstva a příslušníků elit. Na druhou stranu je pochopitelné, že náboženské představy níže postavených sociálních vrstev jsou dokumentovány jen ve velmi nedostatečné míře. Jedna podkapitola je věnována úloze asyrského panovníka v kultu (str. 95–98). Autorka se zde zabývá rituály, při nichž hrál panovník ústřední úlohu – např. rituál *bīt rimki*. Podrobně jsou popisovány rovněž další obřady, které se odehrávaly v asyrských chrámech a při nichž zpravidla – podobně jako v Babylonii – hrála hlavní roli socha božstva, zhotovená z drahocenných materiálů (str. 98–105). Důležitou součástí chrámových obřadů bylo pravidelné předkládání obětí božstvům (str. 105–109). Značná pozornost je věnována rovněž věštění (str. 109–128); popis rituálu „náhradního krále“ by bylo vhodnější zařadit spíše do podkapitoly věnované úloze asyrského panovníka v kultu.

Zkoumání problematiky osobní zbožnosti ve starověké Asýrii, kterému je věnována celá podkapitola 3.2, je, jak autorka podotýká, ztěžováno nedostatkem spolehlivých informací a často také naší neschopností interpretovat dostupné prameny. I v případě toho, co je označováno jako „osobní zbožnost“, vycházíme takřka výhradně z pramenů, které se týkají výše postavených vrstev asyrské společnosti. O „lidovém náboženství“ v pravém slova smyslu nevíme tedy téměř nic. V souvislosti se zkoumáním problematiky „osobní zbožnosti“ věnuje autorka pozornost následujícím tematickým okruhům: modlitba; magie, kult mrtvých a ochranná božstva (v rámci této podkapitoly zkoumá také demony doložené v asyrských pramenech a zabývá se rovněž interpretací magických praktik). Celá tato kapitola je zpracována velmi pečlivě, na základě velkého množství pramenů, často velmi obtížných asyrských textů, které se týkají kultovní činnosti.

V závěrečné kapitole zkoumá autorka asyrský kultický kalendář a svátky, které jsou doloženy v asyrských pramenech. Při tom se zaměřuje především na svátky, které se slavily v Aššurově svatyni v Aššuru (str. 169–221). Jednotlivé svátky jsou řazeny chronologicky, podle měsíců, v nichž se příslušné oslavy konaly.

Po závěru, v němž autorka stručným způsobem shrnuje hlavní výsledky své práce, následuje přehled použité literatury, seznam zkratk a velmi užitečný rejstřík osobních jmen, jmen božstev, chrámů a mytických míst, etnik a toponym, jakož i rejstřík asyrských a hebrejských pojmů.

Autorka na různých místech své práce průběžně poukazuje na rozdíly mezi asyrským a staroizraelským náboženstvím, na druhou stranu však dokládá rovněž existenci celé řady paralel. Jak připomíná v úvodu ke své práci (str. 8), je ze soudobých historických pramenů dobře známo, že Asýrie a Izrael byly v této době ve vzájemných stycích, které se však omezovaly spíše na kontakty politického a vojenského rázu. Vskutku, jak podotýká autorka

(str. 8), nelze za současného stavu našich znalostí dostatečně posoudit, které z doložených paralel mezi asyrským a izraelským náboženstvím lze považovat za důsledek vzájemných kontaktů, které jsou důsledkem společných kořenů obou náboženských systémů a které z paralel jsou čistě náhodné.

Pokud jde o formální stránku, nevykazuje práce žádné závažné nedostatky. Pokud by bylo možno něco vytknout, jedná se pouze o nepatrnosti, jako např.:

- 1) Citovaná díla jsou uváděna v poznámkách pod čarou, autorka většinou cituje podle jmen autorů a roku vydání. Způsob citování však není důsledný – u většiny edicí asyrských textů a u slovníků jsou jednotlivé položky citovány podle zkratky edice (např. publikační řada SAA = *State Archives of Assyria*; KAH = *Keilschrifttexte aus Assur historischen Inhalts*; AHw. = *Akkadisches Handwörterbuch* atd., naproti tomu královské nápisy publikované v řadě *Royal Inscriptions of Mesopotamia* jsou citovány podle jména autora a roku vydání, např. Grayson 1996).
- 2) Na str. 10 autorka uvádí: „celý název díla uvádím pouze v případě, že tomuto autorovi vyšla v témže roce ještě jiná publikace“. V takovém případě bych spíše doporučoval rozlišovat jednotlivá díla pomocí připojených písmen, např. Parpola 1992a; Parpola 1992b atd.
- 3) Přímé citace z cizojazyčných prací by bylo žádoucí nepřekládat do češtiny, nýbrž je ponechat v jazyce originálu.
- 4) V seznamu použité literatury by bylo vhodnější nerozlišovat mezi primárními a sekundárními prameny, příp. ještě „pomocnou literaturou“, nýbrž uvést všechny druhy pramenů pohromadě.
- 5) Někdy se objevují chyby v psaní velkých písmen (např. Mezopotamský pantheon na str. 17, nebo Jeruzalémský chrám na str. 88 atd.).
- 6) Pro čtenáře by bylo užitečné, kdyby autorka (nejspíše na začátku své práce) uvedla souhrnný přehled pramenů, které při své práci využívala.

Jazykový projev autorky je na vysoké úrovni, je kultivovaný a srozumitelný. Množství překlepů je zanedbatelné. Obrazová příloha (fotografie a plánky budov, vyobrazení asyrských božstev, mapky) není příliš bohatá, ale je přiměřená a vhodně doplňuje text práce.

Celkově lze říci, že práce Mgr. Kateřiny Šaškové nevykazuje žádné zásadní nedostatky po stránce formální ani obsahové a zcela splňuje nároky kladené na disertační práci. Autorka jasně prokázala, že je schopna provádět samostatný vědecký výzkum a dokáže formulovat výsledky svého bádání na odpovídající vědecké úrovni. Její práce je bezesporu velmi přínosná, neboť přináší nejen zasvěcenou analýsu asyrského náboženství, ale poskytuje rovněž podnětné informace o paralelách a odlišnostech mezi asyrským a staroizraelským náboženstvím. Proto doporučuji, aby předložená práce Mgr. Kateřiny Šaškové byla přijata jako disertační práce.

PhDr. Lukáš Pecha, Ph.D.